

חמודי שי

על התורה והמועדים

הגנינים ורעיונות מחודשים בדרך הדרוש והמוסר כפרשת השבוע | גליון ל"ד | פרשת ראה תשפ"ז

ראה - הכירו באמיתות דברי

א

מבט

קדימה או לאחור?

"רֵאָה אֲנֹכִי נִתֵּן לְפָנֶיכֶם הַיּוֹם בְּרֹכָה וְקִלְלָה"
(דברים יא, כו)

פרשתנו נפתחת במלה "רֵאָה". במבט ראשון זה נראה כציווי פשוט. אך בבחינה מעמיקה יותר עולה שאלה יסודית: מה בדיוק מצווים אנו "לראות"? התורה ממשיכה מיד "לפניכם", ומכוונת אל הברכה והקללה שכאלו "עומדות לפנינו". אך כיצד ניתן "לראות" את אשר טרם אירע? בני אדם יכולים לראות רק את אשר ניצב לנגד עיניהם, או להיזכר במה שכבר חוו. אולי הציווי התורני "ראה" כולל יותר מאשר מבט קדימה בלבד. אולי הוא מורה לנו להביט אל העתיד דרך עדשת העבר.

מעניין שבאותן אותיות ממש, "ר-א-ה", ניתן לנקד גם רֵאָה, בלשון עבר. כמובן שהפשט הוא ללא ספק כפי המסורת "רֵאָה", בלשון עתיד, עם כל זה נבדוק האם הקריאה החלופית הזו עשויה להאיר באור הדרוש משמעות עמוקה יותר. בעיון במפרשי התורה נמצא תמיכה לרעיון זה.

גישת האור החיים

האור החיים הקדוש שואל מדוע פותחת התורה פרשה זו בלשון "ראה"? ועוד: מדוע נאמר "אֲנֹכִי"? ועוד: מדוע הפסוק פותח בלשון יחיד ומסיים בלשון רבים?

הוא מסביר כי משה באומרו "אֲנֹכִי" מתייחס לעצם אישיותו וניסיון חייו. משה אומר: "ראה, אֲנֹכִי!". כלומר: "הביטו אלי! הכירו באמיתות דברי! אני ראוי להרצאות אודות מה

באמת 'דרך הברכה' בגלל שבאמת ראיתי כל טוב עולם הזה (עיינן נדרים לח א) ואני מכיר את ערכו, ואני גם מכיר את הגבהים הגדולים ביותר הניתנים להשגה!" כפי שה' יתברך בעצמו העיד עליו:

"... בְּכָל־בֵּיתִי נֶאֱמַן הוּא פֶּה אֶל־פֶּה אֲדַבֵּר־בוֹ וּמִרְאָה וְלֹא בְּחִידָת וּתְמִנַּת ה' יֵבִיט..." (במדבר יב, ז-ח). משה לא מדבר מתוך תיאוריה, או דברים ששמע מאחרים, אלא מתוך ניסיון אישי, ולכך עליו אפשר לסמוך בלב שלם.

האור החיים מבין את "רֵאָה" בלשון הווה, ושהוא ציווי לישראל להסתכל כאיש אחד באמת היחיד שלא ניתן למחלוקת ולחלוקה שמשה יודע מה הוא מדבר. אך למה? מפני שמשה באמת רֵאָה בעצמו את הכל. הציווי "רֵאָה" בלשון הווה מושתת על "רֵאָה" בלשון עבר, כלומר: תאמינו למשה כשהוא אומר "רֵאָה", משום שהוא בעצמו כבר "רֵאָה".

גישת רב שמשון רפאל הירש

רעיון זה מוצא תמיכה משמעותית בפירושו של רב שמשון רפאל הירש. הוא מסביר כי משה אינו מבקש מבני ישראל לקבל את דבריו רק באמונה או משום שלמדו אותם מאחרים.

משה אומר לישראל: "רֵאָה! לא צריך לסמוך באמונה עיוורת על הוראות מאחרים, אלא מתוך כל מה שאתם עצמכם חוויתם עד כה ומה שהועלה בזיכרונכם על ידי המבט לאחור שניתנה לכם זה עתה!"

לפי הרב הירש, "רֵאָה" הוא פנייה לזיכרון. לאורך ספר דברים משה סוקר ארבעים שנות היסטוריה יהודית. בטרם דרישתו מן האומה לבחור את דרכה, הוא מזכיר לה תחילה את כל אשר ראו בעיניהם. עליהם לשקול את העומד לפנייהם

עניינים שנתבארו

א

מבט קדימה או לאחור? -----
גישת האור החיים ----- גישת רב
שמשון רפאל הירש ----- גישת
הספורנו והשפת אמת -----
הראייה האישית

ב

מ"לא יִהְיֶה בְּךָ אֲבִיּוֹן" עד "פֶּתַח
תְּפִתָּךְ אֶת יְדֶךָ" ----- מהלך הכלי
יקר ----- אחריותנו לכלל האומה
----- הליכה בדרכי ה'

לאור לקחי
מה שכבר
חוו. דבריו
של הרב
הירש זה

מחזק יפה את הדרש שלנו. הציווי **רְאֵה** מושתת על מה שהעם כבר **רָאָה**.

עיקרון זה מתבטא בפתגם העתיק והידוע: **"אינו דומה שמיעה לראיה"** (ע"פ מקורות קדומים בחז"ל). מה שאדם ראה בעיניו משאיר רושם עמוק בהרבה ממה ששמע מאחרים. לפיכך פונה משה לא רק לאמונה, אלא לניסיון החי של האומה עצמה.

ועל פי זה נראה לי להוסיף נופך במה שפונה התורה אל האומה בלשון יחיד. מעבר להסברו של האור החיים כי היחיד מתייחס למשה, אפשר להציע שהפנייה היה לכל יהודי ויהודי באופן אישי. לכל אדם יש מערכת ייחודית של חוויותיו של השגחה אלוקית. לפיכך אומר משה **רְאֵה**! לכל יחיד: ראה והבט לאחור על מה שאתה בעצמך ראית. תן לחוויותיך לנווט את הבחירות העומדות עתה לפניך.

גישת הספורנו והשפת אמת

הספורנו מסביר כי **רְאֵה** מלמדנו להסתכל היטב ולהכיר שדרך חייך לא תהיה בדרך פשרנית, כמנהג רוב בני אדם. כעת עונה הספורנו על השאלה הבאה: לאחר שראו את כל זאת, לאיזו מסקנה צריכים בני ישראל להגיע? משה מציג שתי דרכים, ואין דרך ביניים. או שאדם חי תחת עול מלכות שמים או שהוא מורד במלכות שמים. או שהוא בדרך הברכה או להיפך ר"ל. התורה דוחה חיים של פשרנות רוחנית. **ראינו** כבר לאן מובילות בחירות טובות ורעות, והלקחים שאנחנו מפיקים מניסיון צריכים להנחות ולהאיר את החלטותינו בחתירה לצמיחה רוחנית.

השפת אמת (תרל"א) מפתח את תובנת הספורנו עוד יותר. הוא שואל: כיצד אדם יכול להיות בטוח שהוא בוחר בדרך הברכה? הוא מביא מדברי רבו הנערץ של סבו הגדול החידושי הרי"ם, **הרב רבי** (דער רעבע רעב) שמחה בונים מפשיסחא זי"ע, להסביר את פירוש תיבת **"לְפָנֶיכֶם"**. ר' בונים

בפירושו לפסוק **"ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם"** מסביר: שערכי התורה ומשפטיה חייבים לעמוד לפני האדם לנגד עיניו עוד לפני תאווותיו וכל רצונותיו האישיים. בדומה לכך, כאן מלמד **"לְפָנֶיכֶם"** שלפני כל מעשה עלינו להציב תחילה את שתי הדרכים לפנינו ולבחון היטב איזו מהן תואמת את רצון ה'. כל החלטה מתחילה **בְּרְאָה** - בראייה לנוכח והתבוננות ברורה בטרם נפעל כל פעולה.

הראייה האישית

אולי זהו המסר העמוק של התורה בפתיחת הפרשה בציווי בלשון יחיד, **"רְאֵה"**! כל יהודי מאותגר באופן אישי לפתח ראייה פנימית זו המבוססת על חוויותיו. לפני כל החלטה עלינו להציב את שתי הדרכים **"לְפָנֶיכֶם"**, דהיינו לפנינו לנוכח, ולהתבונן מתוך קבלת עול מלכות ה'. כאשר אנו עושים זאת בלב שלם ומבקשים רק למלא את רצונו יתברך, מעניק לנו הקב"ה את ברכת הראייה הברורה ובהירה בבחירת דרכנו. בדרך זו הופך הציווי **"לראות"** לא רק להוראה להתבונן, אלא להבטחה שמי שמשתדל ללכת בדרכי ה' יזכה בסופו של דבר להראות היטב את נתיב הברכה וללכת בה, אכיה"ר.

ב

מ"לא יהיה בך אביון" עד "פתח תפתח את ידך"

בפרשת ראה מצויה אחת מהדיונים הנרחבים ביותר בתורה במצוות הצדקה. התורה מצווה

"כִּי יְהִיָּה בְּךָ אֲבִיּוֹן מֵאַחַד אַחֶיךָ... לֹא תֹאמַר אֶת לְבַבְךָ וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת יָדְךָ מֵאֲחֶיךָ הָאֲבִיּוֹן. כִּי פֶתַח תִּפְתָּח אֶת יָדְךָ לוֹ וְהַעֲבַט תַּעֲבִיטֵנּוּ דִּי מִחֲסָרוֹ אֲשֶׁר יִחְסֹר לוֹ" (דברים טו, ז-ח).

התורה מדגישה מצוה זו על ידי כפל הלשון **"פֶּתַח תִּפְתָּח"**. רבים מן המפרשים דנים במשמעותה של כפל לשון זו. אך לפני שנבחן את הכפל לשון הזו, נעיין כמה פסוקים קודם לכן, שבהם, לכאורה, מציגה התורה מציאות אחרת לגבי העוני בישראל.

רק פסוקים ספורים קודם לכן מבטיחה התורה:

"אָפֶס כִּי לֹא יְהִיָּה בְּךָ אֲבִיּוֹן, כִּי בָרֶךְ יְבָרְכֶךָ ה' (דברים טו, ד)

מעשה הנדיבות הופך אותנו לכלי קיבול

ברכה זו,
עם זאת,
היא רק על
תנאי: "רק
אם שמוע

תִּשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ לְשִׁמּוֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל
הַמִּצְוָה הַזֹּאת..." (טו, ה). אם כלל ישראל ישמע
בנאמנות לקול ה' וישמור את מצוותיו, יזכה העם
לחברה נטולת עוני! השאלה המתבקשת היא שרק
שני פסוקים לאחר מכן מתחילה התורה לדון במה
לעשות "כִּי יִהְיֶה בְּךָ אֲבִיּוֹן" - האם יהיו עניים או
לא?

מהלך הכלי יקר

הכלי יקר מסביר שאין כאן סתירה. ברכת "לא יִהְיֶה
בְּךָ אֲבִיּוֹן" אינה בהכרח משמעותה שלעולם לא
יהיו שום נזקקים, אלא שהעוני לא יהיה מצב נפוץ
באומה. אם כלל ישראל יזכה לברכת ה' על ידי קיום
נאמן של מצוותיו, יהפוך העוני לדבר נדיר עד חריג,
ולא מצב רגיל. לפיכך, תיאור התורה "כִּי יִהְיֶה
בְּךָ אֲבִיּוֹן מֵאַחַד אַחֶיךָ בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ" מתייחס
למקרים בודדים. "האביון המזדמן" יהיה היוצא מן
הכלל המבורך בשפע של כל טוב.

אחריותנו לכלל האומה

אולי נוכל להבין פסוקים אלה גם מזווית אחרת.
האידיאל שהתורה שואפת אליה הוא "לא יִהְיֶה בְּךָ
אֲבִיּוֹן". אם לא הגענו לאידיאל זה משום שלא עמדנו
במלוא הדרישה של "שְׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל ה'", אזי
מופיע העוני בתוכנו בעוונותינו. עצם מציאותו של
האדם האביון כנזקק משקף כישלוננו "כעם השומע
בקול ה'", לכך יש לנו אחריות ציבורית למגר את
העוני. לכן מצווה ה': "פְּתַח תִּפְתָּח אֶת יְדֶךָ לֹא...".
עלינו לספק את צרכיו, לתמוך בו ולהשיב לו את
כבודו, כישלוננו הביא אותו למצב שבו נמצא, ואנו
אחראים ליצירת חברה שבה אין שום יהודי שנותר
ללא אמצעים.

רעיון זה מדגיש גם את חשיבותה של מצוה נוספת:
"אִם כֶּסֶף תִּלְוֶה אֶת עַמִּי" (שמות כ"ב, כ"ד). על
ידי הלוואת כסף לפני שאדם נופל לעוני, אנו

מונעים ממנו להפוך לאביון מלכתחילה. הצורה
הכי נעלהמשל צדקה מניעת הצורך לפני שהוא
נוצר!

הליכה בדרכי ה'

הביטוי "פְּתַח תִּפְתָּח אֶת יְדֶךָ" מזכיר את המילים
המוכרות שאנו אומרים מדי יום בפסוקי דזמרא:
"פְּתַח אֶת יְדֶךָ וּמְשַׁבֵּיעַ לְכָל חַי רִצּוֹן" (תהלים
קמה, טז). באמירת פסוק זה בפסוקי דזמרא, אנו
מחויבים לכוון לפירוש המילים ומשמעותם. מדי יום
אנו מבקשים מה' שיפתח את ידי השגחתו ויספק לנו
פרנסה. אנו מכריזים בכך שכל הפרנסה באה ממנו.
המילים "לְכָל חַי רִצּוֹן" מלמדות שיעור חשוב. על
האדם להכיר בתלותו בה' ולפנות אליו בתפילה,
ולבקש שיספק את צרכיו. עליו להיות מוכן ורוצה
בסיוע ("חי רצון") באמצעות תפילה.

כאשר ה' מציב לפנינו אביון, הוא למעשה מבקש
מאיתנו לחקות את הנהגתו ית'. כשם שאנו מבקשים
מה' "פְּתַח אֶת יְדֶךָ", כך אנו מצווים "פְּתַח תִּפְתָּח
אֶת יְדֶךָ". האדם הנזקק העומד לפנינו אינו שם
במקרה. כפי שמלמדים חז"ל, כל ישראל ערבים
זה בזה. בין במישרין ובין בעקיפין, רווחתו היא
אחריותנו.

אולי זוהי המשמעות העמוקה יותר של הכפל לשון
בתורה "כִּי פְתַח תִּפְתָּח אֶת יְדֶךָ לֹא". "פתוח" הוא
הציווי המופנה אלינו. עלינו להתעורר ולפתוח את
ידינו ליהודי אחר. אך "תפתח" רומז למה שבא
לאחר מכן. לאחר שפתחנו את ידינו, ידינו עצמן
נפתחות על ידי ה' לקבל את ברכתו. מעשה הנדיבות
שלנו הופך את ידינו לכלי קיבול הראויים למימוש
דברי דוד המלך "פְּתַח אֶת יְדֶךָ וּמְשַׁבֵּיעַ לְכָל חַי
רִצּוֹן". כאשר אנו פותחים את ידינו לאחרים, הקב"ה
פותח את ידיו אלינו. בתנועה הדדית זו מהדהדת
תורתו של האור החיים הקדוש, שלפיה מי שפותח
את ידו מלמטה זוכה שנפתחים לו אוצרות השפע
השמימיים הנסתרים מלמעלה.

זה שופך אור על המנהג היפה הנוהג בקהילות
עדות המזרח. באמירת הפסוק "פְּתַח אֶת יְדֶךָ",
הם פותחים את ידיהם כלפי שמים, ומבטאים תלות
מוחלטת בה' כמקור כל הפרנסה. על פי הבן איש

חי, תנועה זו מסמלת את מוכנותו של האדם לקבל את השפע

האלוקי הזורם מלמעלה. לאור זה, המנהג משלים יפה את ציווי התורה. תחילה אנו מקיימים "פְּתַח תְּפִתָּה אֶת יָדְךָ לֹ" על ידי פתיחת ידינו לנזקקים. לאחר מכן, באותן ידיים ממש, אנו עומדים לפני ה' ואומרים "פְּתַח אֶת יָדְךָ" - ידינו כעת פתוחות לקבל את ברכתו. הידיים שהפכו לכלי נתינה הופכות לכלים המחזיקים ברכה. בדרך זו, התנועה הגופנית עצמה ממחישה בבהירות את היחס ההדדי שבין נדיבות אנושית לשפע אלוהי.

מהרא"ל צינץ

השכר על המצוות עוד לפני שנעשו

נאמר בפרשתינו:

אֶת הַבְּרָכָה - אֲשֶׁר תִּשְׁמָעוּ אֶל מִצְוֹת ה' אֱלֹהֵיכֶם

וְהִקְלָלָהּ - אִם לֹא תִשְׁמָעוּ אֶל מִצְוֹת ה' אֱלֹהֵיכֶם וְסִרְתֶּם מִן הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אֲנִי מֵצִוָּה אֶתְכֶם הַיּוֹם

מעיר רבינו המהרא"ל שניכר כאן בפסוק חילוק בולט בין הברכה לקללה: בברכה נאמר "אֲשֶׁר תִּשְׁמָעוּ" וכו' ולא מוזכר בפסוק "תעשו" את מצוות השם, אלא מוזכר השמיעה למצוות השם בלבד. ואילו בקללה נאמר "אִם לֹא תִשְׁמָעוּ וְסִרְתֶּם מִן הַדֶּרֶךְ", דהיינו שהזכרה כאן לא רק אי השמיעה לה' אלא גם "מעשה העבירה בפועל", לכשתתרחש מניעת הקיום של מצוות ה'. והחילוק בין הדברים צריך ביאור.

נקדים תחילה יסודות ידועים על כללי שכר ועונש. כידוע מאמר חז"ל (קידושין מ.): "מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה". דהיינו שעל מחשבה טובה מקבלים שכר גם אם לא התקיימה במעשה, אך על מחשבה רעה לבדה, שלא יצאה אל הפועל. אין הקב"ה מעניש כלל. אולם הגמרא מוסיפה ואומרת שם שיש עבירה אחת היוצאת מן הכלל, והיא עבודה

זרה, שעליה הקב"ה מעניש גם על מחשבה בלבד וכמו שנאמר לְמַעַן תִּפְשׂ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּלִבָּם אֲשֶׁר נָזְרוּ מֵעַלִי בְּגִלּוּלֵיהֶם (יחזקאל יד ה). עד כאן הדברים ידועים.

ולכאורה עולה מן הדברים כי בשונה משאר העבירות מחשבת עבודה זרה שקולה למחשבת מצווה. כפי שבמצווה יש שכר על עצם המחשבה. כך בעבירת עבודה זרה ישנו עונש על עצם המחשבה.

אולם רבינו מחדש שלא כך הדבר. מכיון שמידה טובה מרובה ממידת פורענות, לכן ישנו הבדל עצום בין מחשבת מצווה למחשבת עבודה זרה: במצווה, אם גלוי וידוע לפניו יתברך שאדם עתיד לרצות לעשות מצווה, הקב"ה נותן לו שכר מראש עוד לפני ששמע למצוות השם. וכך אומר רש"י בשמות: וששאלת מה זכות יש לישראל שיצאו ממצרים, דבר גדול יש לי על הוצאה זו, שהרי עתידים לקבל התורה על ההר הזה לסוף שלשה חדשים (רש"י שמות ג יב). כלומר בני ישראל יצאו ממצרים בזכות כך שהיו עתידים לקבל את התורה. שכר על העתיד.

אולם בעבירה. אפילו אם מדובר בעבודה זרה, שבה יש עונש עם עצם הרצון והמחשבה, בכל זאת אין הקב"ה מעניש על העתיד לבוא. אלא רק אחרי שאדם חושב את מחשבת העבירה בפועל, אז הקב"ה מצרפה למעשה.

זהו אם כן פירוש הפסוק: הברכה היא על כך שגלוי וידוע לפני ה' אֲשֶׁר תִּשְׁמָעוּ. בעתיד. על זאת לבד מגיעה הברכה. ואילו הקללה היא רק אם לֹא תִשְׁמָעוּ ... וְסִרְתֶּם מִן הַדֶּרֶךְ. רק כשבפועל יסורו מן הדרך ויחשבו מחשבת עבודה זרה: לְלַכֵּת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים, רק אז שייכת הקללה. לכן ישנם שני חילוקים בלשון הכתוב: בברכה כתוב "אשר" על שם העתיד. וכן לא מוזכר "והלכתם בדרך" כי עדיין לא הלכו בדרך. ובקללה כתוב "אם" דהיינו רק אם יקרה הדבר בפועל, וכן מוזכר "וסרתם מן הדרך" כי גם אם ידוע לפניו יתברך העתיד, בכל זאת מראש, כל זמן שלא יסורו בפועל מן הדרך, לא תחול שום קללה. עד כדי כך מרובה מידה טובה.

השם יתברך, באהבתו הגדולה,

משלם משכורת מראש!